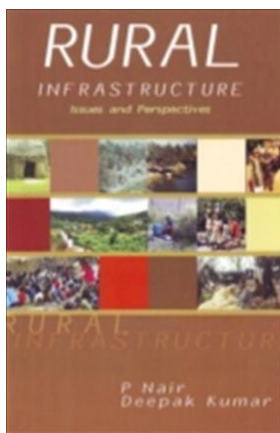

بررسی کتاب

Rural Infrastructure: Issues and Perspectives/

Edited by Padmanabhan Nair and Deepak Kumar.

Hyderabad (India): The ICFAI University Press, 2010 (First Published), 275 p.

زیرساخت‌های روستایی: مسائل و چشم‌اندازها /

ویراستاران: پادمانابان نایر و دیپاک کومار. حیدرآباد

(هندوستان): انتشارات دانشگاه آی‌سی‌اف‌آی‌آی، ۲۰۱۰

(چاپ نخست)، ۲۷۵ ص.

کتاب «زیرساخت‌های روستایی: مسائل و چشم‌اندازها» به بررسی جنبه‌های مختلف امکانات و تسهیلات زیرساختی روستایی می‌پردازد، امکانات و تسهیلاتی که بدون آنها رؤیای دستیابی به توسعه اقتصادی پایدار در همان حد رؤیا باقی خواهد ماند. هدف نویسندگان کتاب نظر کردن به همه وجوه زیرساخت‌های روستایی است. آنها با ارائه مثال‌های گوناگون به واکاوی این مسئله پرداخته‌اند که چگونه بخش‌ها و مناطق مختلف یک کشور و نیز کشورهای متفاوت در حال توسعه مشکلات نوپدید این عرصه را حل و فصل می‌کنند.

این کتاب از دو بخش و پانزده فصل تشکیل می‌شود و در آن، اشکال مختلف، نمودارهای فراوان و جداول پرشمار به چشم می‌خورد. بخش اول زیر عنوان «دیدگاه‌ها» شامل سیزده فصل است. در فصل اول، «زیرساخت‌های روستایی در هند»، به بررسی عرصه‌هایی مانند جاده‌سازی، آب‌رسانی، بهداشت و سلامت، آموزش از راه دور، برق و فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی پرداخته شده و از جمله بر کاستن از عدم توازن

منطقه‌ای، تمرکززدایی، مدیریت منطقه‌ای، و افزایش دسترس‌پذیری و بهبود کیفیت این خدمات برای روستاییان تأکید شده است. فصل دوم، «جاده‌سازی معطوف به رشد و حامی فقرا»، ناظر است بر اینکه یک شبکه جاده‌ای مناسب نواحی محروم را در دسترسی به تجارت و سرمایه و در نتیجه، در کاهش فقر یاری می‌رساند، که خود به مفهوم تسهیل فرایند توسعه است. این عرصه با فقدان یا کاستی سرمایه‌گذاری و ضعف نهادی (از حیث برنامه‌ریزی و اجرا) مواجه است. فصل سوم، «مدیریت مشارکتی منابع آب»، موفقیت این شکل از مدیریت را با میزان سرمایه اجتماعی، اندازه گروه‌ها و همگونی آنها، رهبری، قواعد اجرایی و عملیاتی، پشتیبانی از سیاست‌ها، و تأمین بودجه از منابع خارجی همبسته می‌داند. فصل چهارم، «مدلی از تبدیل انرژی خورشیدی به برق در روستاها»، با قائل شدن ابعاد سیاسی، اقتصادی و زیست‌محیطی برای این موضوع، به مسائلی چون اطلاعات کم مصرف‌کنندگان برق روستایی در این زمینه و نیز سرمایه‌گذاری ناکافی در تبدیل انرژی توجه داشته است. فصل پنجم، «مدلی از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی در اجتماعات روستایی»، ظرفیت این فناوری‌ها در تغییر اشکال قدیمی و جدید فعالیت اقتصادی را بررسی کرده و افزایش دسترسی و ارتقای مهارت‌های روستاییان در این زمینه را ابزارهای مهم یک دولت برای رشد اقتصادی دربرگیرنده^(۱) و نوآورانه^(۲) دانسته است. در فصل ششم، «توسعه شبکه‌های فناوری اطلاعات در روستاهای هند»، نقش این شبکه‌ها در ایجاد نیازهای خاص در مناطق روستایی بررسی و بر توسعه محتوایی و روستامحور آنها تأکید شده است. فصل هفتم، «تأمین‌کنندگان خدمات روستایی در هند»، به بررسی پیرامون اینترنت‌رسانی به روستاها از نظر ایجاد مشاغل پایدار و قابل گسترش پرداخته، که البته نتایج عملی آن تبیین نشده است. فصل هشتم، «بازاریابی کشاورزی»، مشارکت بخش خصوصی در این حوزه را بسیار مهم دانسته و از ناهماهنگی عرضه و تقاضا در بازارهای روستایی و اطلاعات ناکافی در مورد این بازارها سخن به میان آورده است. فصل نهم، «زیرساخت‌های مرتبط با ذخیره‌سازی یا انبارداری^(۳)»: توانمندسازی بخش کشاورزی»، به الزامات، مزایا و انواع مختلف این زیرساخت‌ها پرداخته و ملاک‌هایی را پیش کشیده است که بر

اساس آن، می‌توان این زیرساخت‌ها را مناسب یا نامناسب دانست. فصل دهم، «ابتکارات روستایی در هند»، معطوف به فراهم‌آوری خدمات مختلف مشتری‌محور^(۴) در روستاهای هند است. در فصل یازدهم، «مراکز اطلاعاتی روستایی»، به کاربردی‌ترین دانش محلی از طریق رسانه‌های تعاملی^(۵) توجه شده و در این زمینه، به مسائلی مانند تعیین اولویت‌های منطقه‌ای، شناسایی و تشویق گروه‌های خودیاری در عرصه مدیریت خرد، تبدیل روستاها به مراکز دانش^(۶)، و افزایش فرصت‌های اشتغال غیرکشاورزی به واسطه توسعه و مهارت‌آموزی فناورانه اشاره شده است. فصل دوازدهم، «صندوق توسعه زیرساخت‌های روستایی^(۷)»، به بررسی اهداف این صندوق که از ۱۹۹۵، در هند آغاز به کار کرده، پرداخته است. برخی از این اهداف عبارت‌اند از: تأمین مالی جاده-سازی روستایی، توسعه جنگل‌ها، گسترش نهادهای آموزشی روستایی، حفظ خاک، و حفاظت از روستاها در برابر سیل. در فصل سیزدهم، «پزشکی از راه دور یا دوردرمانی^(۸)»: کاستن از فاصله میان پزشک و بیمار، قابلیت‌های این روش درمانی در کاهش مشکلات مربوط به مراقبت‌های بهداشتی در کشورهای در حال توسعه به بحث گذاشته شده است.

بخش دوم زیر عنوان «درس‌هایی از کشورهای در حال توسعه» دو فصل پایانی را دربرمی‌گیرد. فصل چهاردهم، «چالش‌های اجتماعی-فنی^(۹) در آب‌رسانی مطمئن در روستاهای بنگلادش»، بدین مسئله پرداخته است که چگونه می‌توان با تغییر سمت و سوی سیاست‌گذاری‌ها، مدیریت پایدار آب را توسعه بخشید. تأکید نویسنده بر ضعف‌های نهادی شبکه‌های کنونی آب‌رسانی در روستاهای بنگلادش است. وی خواهان ادغام فعالیت‌های دولت، سازمان‌های غیردولتی، اجتماعات محلی روستایی و سازمان‌های تحقیقاتی برای تسهیل آب‌رسانی مطمئن به روستاها شده است. سرانجام، در فصل پانزدهم، «تجربه‌ای از مدیریت آب در فیلیپین»، به چگونگی تأمین امکانات و تسهیلات مرتبط با آب و نیز آب‌رسانی کم‌هزینه به روستاییان پرداخته شده است.

این کتاب، اگرچه با عنایت به مسائل روستایی کشور هند به رشته تحریر درآمده، اما تا حد ممکن به دیدگاه مقایسه‌ای نیز توجه داشته و همچنین، مسائل برخی دیگر از

کشورهای در حال توسعه را مطرح کرده است. باید توجه داشت که کشور هند دارای ویژگی‌های روستایی منحصربه‌فرد است؛ نزدیک به هفتاد درصد جمعیت این کشور (حدود ۷۰۰ میلیون نفر) همچنان در نواحی روستایی زندگی می‌کنند (آقایی، ۱۳۹۰: ۱۱۲ و ۱۱۰)؛ و چندگونگی راهبردهای توسعه روستایی این کشور در سال‌های اخیر نیز مورد توجه بسیاری از تحلیل‌گران روستایی قرار گرفته است. همچنین، در زمینه چاپ و نشر کتب مربوط به توسعه روستایی، این کشور در مقایسه با بسیاری از دیگر کشورهای در حال توسعه در وضعیتی نسبتاً مناسب قرار دارد و مؤسسات انتشاراتی مختلف آن همه‌ساله آثار متعدد پیرامون ابعاد مختلف توسعه روستایی در این کشور و سایر کشورها عرضه می‌کنند. در این کتاب نیز به مقوله زیرساخت‌های روستایی پرداخته شده که گسترش و افزایش کیفیت آنها با توسعه روستایی بسیار مرتبط است.

«زیرساخت» به امکانات و خدماتی گفته می‌شود که نقشی بنیادین در بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی دارند؛ برای نمونه، جاده‌سازی، تولید نیروی برق، ارتباطات و شبکه آب و فاضلاب. معمولاً این‌گونه خدمات در سطح جامعه، منطقه و یا ملی ارائه می‌شوند و پرداخت مالیات سهمی عمده در تأمین بودجه آنها دارد. زیرساخت‌های روستایی را می‌توان سرمایه‌های عمومی و اجتماعی روستاها دانست، که چه‌بسا توسعه آنها به بهبود کیفیت زندگی روستاییان خواهد انجامید. برای مثال، توسعه زیرساخت‌ها می‌تواند با افزایش انعطاف‌پذیری در الگوی تولید، توزیع و مصرف کالاها و خدمات، و تقویت ارتباطات متقابل شهر و روستا، موتور رشد اقتصاد روستایی را به حرکت درآورد. منظور از ایجاد، نگهداری و توسعه زیرساخت‌های روستایی صرفاً تزریق سرمایه به یک جامعه دارای تولید سنتی نیست بلکه ایجاد سازوکارها، نهادها و مدیریتی جدید نیز مد نظر است که مشارکت گسترده روستاییان را می‌طلبد (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۰۳).

طبقه‌بندی زیرساخت‌های روستایی بر اساس ملاک‌های مختلف انجام می‌شود. یکی از جامع‌ترین طبقه‌بندی‌ها در این زمینه از سوی سازمان بهره‌وری آسیایی صورت گرفته است. این سازمان با جمع‌بندی نظرات دوازده کشور عضو (فیجی، اندونزی،

ایران، کره جنوبی، مالزی، نپال، پاکستان، فیلیپین، سریلانکا، تایلند، ویتنام، و هند)، زیرساخت‌های روستایی را به سیزده طبقه تقسیم کرده است، که عبارت‌اند از: ۱- آبیاری و توسعه اراضی؛ ۲- حمل و نقل؛ ۳- آموزش؛ ۴- بهداشت؛ ۵- انرژی؛ ۶- تأمین آب و شبکه دفع فاضلاب؛ ۷- ارتباطات؛ ۸- بازار؛ ۹- صنعت؛ ۱۰- مدیریت پسماند روستایی؛ ۱۱- تفریحات و سرگرمی‌ها؛ ۱۲- توسعه نیازهای اساسی؛ و ۱۳- امنیت (همان: ۲۰۴). معمولاً ایجاد زیرساخت‌های روستایی مستلزم سرمایه‌گذاری فراوان است و علت آن نیز به حجم عظیم مواد اولیه، نیروی کار و زمان مورد نیاز برای طرح‌های زیرساختی برمی‌گردد. عموماً طول عمر زیرساخت‌های روستایی بلندمدت است و گاه همین زیرساخت‌ها با حقوق شهروندی یکی انگاشته می‌شوند.

از آنجا که روستاها از شهرها کوچک‌ترند و تراکم جمعیت و درآمد سرانه آنها نیز کمتر است، مسائل مطرح در زمینه زیرساخت‌های روستایی با مسائل مربوط به زیرساخت‌های شهری تفاوت‌هایی دارد. نویسندگان این کتاب کوشیده‌اند در مباحث خود بدین نکته توجه داشته باشند؛ همچنین، ایجاد و تقویت زیرساخت‌های روستایی نیازمند همکاری بخش‌های دولتی و خصوصی در این عرصه است و با اقدامات مناسب دولتی، می‌توان انگیزه این همکاری را فراهم ساخت و سرمایه‌گذاری مستقیم بخش خصوصی در نواحی محروم روستایی را افزایش داد، که بر این نکته نیز به درستی تأکید شده است. در واقع، در این کتاب، ایده‌هایی گوناگون ارائه شده که بر اساس آنها، می‌توان تأمین مالی و مدیریت زیرساخت‌ها را به بخش خصوصی سپرد.

نویسندگان کتاب در مباحث خود، با پرهیز از نگاه اقتصادی صرف به زیرساخت‌ها، تلاش کرده‌اند که با رویکردی واقع‌گرایانه، به بررسی وجوه زیست‌محیطی، اجتماعی و سیاسی در ارائه امکانات زیرساختی به روستاها پردازند. البته نگاه اجتماعی آنها می‌توانست پرننگ‌تر باشد، و طرح و تقویت مباحث نظری نیز می‌توانست بر غنای کتاب بیفزاید؛ گو اینکه کتاب «زیرساخت‌های روستایی» اساساً یک کتاب نظری نیست و پیشینه مطالب آن دربرگیرنده جنبه‌های عملی توسعه روستایی است. به هر روی، توجه به برنامه‌های حامی فقرا، انتقاد از ضعف نهادی برنامه‌ریزی‌های روستایی، تأکید بر

افزایش دسترس پذیری خدمات برای روستاییان، اهمیت قائل شدن برای دانش محلی، بررسی مسئله تبدیل انرژی در روستاها، ایجاد یک صندوق برای توسعه زیرساخت‌های روستایی و طرح موضوع درمان از راه دور از دیگر مطالب ارزشمند این کتاب به‌شمار می‌آیند. نگاه مشارکتی به مقوله زیرساخت‌های روستایی نیز از نکات حائز اهمیت کتاب است. با توجه به موارد یاد شده، باید اذعان داشت که مطالب مکتوب از این دست می‌تواند برای متصدیان سازمان‌های دولتی و غیردولتی، مؤسسات ملی و بین‌المللی و همچنین، نهادهای تجاری و دانشگاهی سودمند باشد؛ به‌ویژه سازمان‌های فعال در کشورهای در حال توسعه‌ای مانند ایران که می‌توانند از تجارب روستایی یک کشور پرجمعیت مانند هند بهره‌ فراوان گیرند.

مهدی ابراهیمی*

یادداشت‌ها

1. inclusive
2. innovative
3. warehousing
4. customer-centric
5. interactive
6. knowledge centers
7. Rural Infrastructure Development Fund (RIDF)
8. elmedicine
9. socio-technical

منابع

- آقایی، جهان‌پور (۱۳۹۰)، «پویایی‌های روستایی - شهری: دیدگاه‌ها و تجربیات». کتاب ماه علوم اجتماعی. سال ۱۵، شماره ۴۰ (تیر ۱۳۹۰).
- رضوانی، محمدرضا، نظری، ولی‌الله و خراسانی، محمدمبین (۱۳۸۹)، فرهنگ مفاهیم و اصطلاحات برنامه‌ریزی و توسعه روستایی. تهران: جهاد دانشگاهی.

* کارشناس ارشد توسعه روستایی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران (mehdi16359@gmail.com).